

fotografijama. Te su biografije sastavljene na temelju knjiga "Ko je Ko u Jugoslaviji" i "Narodni heroji Jugoslavije", nastalih u različitim razdobljima povijesti zemalja koje su tvorile SFRJ. Priređivač za biografiju Josipa Broza Tita crpi podatke iz ta dva izvora, koja su međusobno potpuno kontradiktorna, pa tako u jednom odlomku u Titu "vlada šovinizam", dok u drugom Tito "poklanja stalnu pažnju razvoju bratstva i jedinstva naroda i narodnosti Jugoslavije".

Na kraju ovog izdanja je i završna riječ recenzenta Miodraga Zečevića, koji u svom zaključku daje vrlo upadljivu unitarističku ocjenu o samom karakteru SKJ prije i poslije Rankovića, ali se opredjeljuje za Rankovićevu opciju.

U zaključku možemo reći da je pad Rankovića izazvao veliki politički odjek, ne samo zbog njegove stvarne moći kao drugog najmoćnijeg čovjeka u državi, već i zato što njegovo smjenjivanje pada u trenutku najavljenih reforme federacije u čijoj su se pozadini sukobljavale dvije koncepcije. No, Rankovićev pad nije rezultirao poboljšanjem odnosa u partijskom vrhu, već će se taj konflikt, kojem korijene možemo naslutiti još 1962, sve više produbljivati. Unatoč jasnom opredjeljenju priređivača i recenzenta za unitarističku opciju, ovdje objavljeni dokumenti zaslužuju pozornost kao vrijedan prilog upoznavanju ne samo povijesti Saveza komunista Jugoslavije, nego su u prvo-

me redu i važan prilog za proučavanje povijesti druge Jugoslavije.

Ana Holjevac-Tuković

POČETAK KRAJA SFRJ. Stenogram i drugi prateći dokumenti proširene sednice Izvršnog komiteta CK SKJ održane od 14. do 18. marta 1962. godine. Izvori za istoriju Jugoslavije (SFRJ), Priredio: Miodrag Zečević, Arhiv Jugoslavije, Beograd 1998, 311 str.

Arhiv Jugoslavije u seriji "Izvori za istoriju Jugoslavije" pod naslovom *Početak kraja SFRJ* objavio je dokumente "Proširene sednice Izvršnog komiteta CK SKJ", održane od 14. do 18. ožujka 1962. Prema ocjenama suvremene historiografije tom je sjednicom CK SKJ otvoreno jedno od značajnijih poglavlja u povijesti druge Jugoslavije. Knjiga je podijeljena u dva dijela. U prvome dijelu objavljeni su "Stenogrami proširene sednice IK CK SKJ" (str. 31-268). Drugi dio sadrži dokumentaciju o događajima koji su uslijedili nakon te sjednice: "Zapisnik sednice IK CK SKJ od 3. aprila 1962. g." (str. 275-278), "Pismo IK CK SKJ rukovodstvima i članovima SKJ od 3. aprila 1962 - tajnost za javno mnjenje" (str. 278-285), "Govor predsednika Tita u Splitu - 6. maja 1962" (str. 285-299) i "Zapisnik sednice IK CK SKJ od 18. maja 1962. - analiza obima

podrške politici utvrđene u Pismu” (str. 299-311). Miodrag Zečević kao priređivač knjige u predgovoru upozna je čitatelje s političkim događajima u Jugoslaviji od kasnih četrdesetih pa sve do šezdesetih godina. Premda Zečevićev predgovor ima karakter uvoda u objavljene tekstove, on u njemu iznosi vlastito političko stajalište u vezi s daljim razvojem jugoslavenske zajednice.

Kriza oko sjednice IK CK SKJ iz ožujka 1962. kao i direktne i indirektno posljedice koje će se odraziti na tadašnju državu SFRJ, imaju korijene u potiskivanju međunacionalnih odnosa u javnom političkom životu Jugoslavije, kao i u promjenama nastalim u privrednom sustavu. Uvođenje samoupravljanja predstavljalo je početak društvene i privredne demokratizacije u odnosu na jak centralistički aparat s oblicima jakog birokratizma i etatizma. Takva situacija dovela je do sukoba i u samom rukovodstvu Saveza komunista Jugoslavije. Dio partijskoga vodstva je u procesu decentralizacije i mogućoj slobodnijoj državnoj privredi vidio anarhiju i gubitak ostvarenih, ali i budućih pozicija. Drugi dio toga vodstva upozoravao je na sporo ostvarivanje samoupravljanja i tržišne ekonomije. Uz navedene razlike valja spomenuti i nacionalno pitanje koje je u okvirima centralističke federacije bilo svedeno na unitaristička stremjenja, koja su gušila svaki oblik nacionalnoga izražavanja. Protiv takvih unitarističkih tendencija i jake centra-

lističke federacije istupili su pojedini partijski kadrovi Slovenije i Hrvatske, dok su vodstva ostalih republika zastupala postojeće centralističke strukture državne uprave. Gotovo da se nije mogao izbjeći sukob tih dviju struja. Slika što ju je partijska vlast davala u javnost nije upućivala na razlaz unutar SKJ. I dalje se očitovao privid monolitnosti partije. Ipak, danas, nakon gotovo 38 godina od toga značajnoga partijskoga skupa, kada su objavljeni izvori koji govore o sukobu koncepcija unutar komunističke partije, naslućuje se da je upravo na toj sjednici pokrenut proces koji će tek pred deset godina dobiti svoj završetak. To je naglasio i priređivač objavljenih tekstova samim naslovom knjige ”Početak kraja SFRJ”.

Miodrag Zečević, profesor Beogradskoga univerziteta i određeno vrijeme direktor Arhiva Jugoslavije, u predgovoru iznosi vrlo preciznu analizu stanja političko-privredne situacije Jugoslavije u razdoblju od 1948. do 1962. godine. On argumentirano iznosi vrlo težak gospodarski položaj Jugoslavije počevši od pedesetih godina. Riječ je o financijskoj ovisnosti o inozemstvu, što najbolje pokazuje vanjski dug Jugoslavije, koji je već 1957. godine bio tako visok, da je u pitanje dovedena i mogućnost njegove otplate. Bez vanjskih kredita u pitanje je bilo dovedeno i samo funkcioniranje cjelokupnog privrednog sustava Jugoslavije. Štoviše, prijetio mu je potpuni kolaps. Analizirajući

1948. godinu, Zečevićeva je konstatacija (očito na liniji njegovih ne samo povijesnih opredjeljenja), da se zbog sukoba sa IB-om sva tvornička postrojenja iz Srbije zbog mogućeg napada zemalja IB-a na Jugoslaviju dislociraju u druge republike, prema Zečeviću upravo u Sloveniju i Hrvatsku. On time želi pokazati kako je Srbija na samom početku postojanja druge Jugoslavije doživjela osiromašenje svojih privrednih potencijala, kao da je ona bila vodeći privredni subjekt još od 1918. godine. Ipak, on implicite upozorava na trajni sukob razvijenih i nerazvijenih republika unutar Jugoslavije, koji će obilježavati sva politička zbivanja sve do njezina raspada. U prikazu sukoba političkog vrha SKJ u svezi s centralizacijom odnosno decentralizacijom, Zečević apostrofira Aleksandra Rankovića, kao glavnoga nositelja centralističkih tendencija, a njegovog glavnog oponenta Edvarda Kardelja, kao nositelja decentralističkih tendencija. Pri tome su se oba protagonista zaklinjala kako im je na srcu opstanak Jugoslavije. Kardelj je takvim svojim stavom i zalaganjem osigurao poseban položaj Slovenije u okviru SFRJ. Zbog takvih Kardeljevih nastojanja i politike, na njega je bio najveći napad u srpskom tisku krajem osamdesetih godina. Govoreći o međunacionalnim odnosima i opstanku Jugoslavije, Zečević opravdava Srbe i njihovu procentralističku politiku. Prema njegovim riječima na takvu politiku Srbi su bili prisiljeni, jer se na tlu povijesnih srpskih zemalja stvaraju zasebne upravne

jedinice Crna Gora, Kosovo i Makedonija. Tome on dodaje i argument raspršenosti srpskoga naroda, koji je bio najbrojniji narod u Jugoslaviji i ujedno konstitutivni u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.

Prvi dio knjige, uz stenografe sjednice IK CK SKJ, donosi i popis osoba koje su pozvane na sjednicu, kao i popis odsutnih osoba. Proširena sjednica IK CK SKJ započela je 14. ožujka 1962. U uvodnom referatu Tito je dao politički ton raspravi upozoravajući na nastale probleme. Ukazao je na tri osnovna problema. To je pitanje privrede, zatim subjektivni faktor, koji se odnosi na nepravilnosti i slabosti u rukovodstvu SKJ, te konačno i najbitnije, njegove dileme o budućnosti i opstanku jugoslavenske zajednice. Analizirajući stanje u privredi Tito ipak zaključuje, da je to pitanje od sekundarnog značenja, a naglasak stavlja na političku krizu, što je prema njegovu izlaganju glavni uzrok novonastale situacije. S današnjega gledišta zanimljivo je upozoriti na činjenicu, da je Tito spomenuo i mogućnost raspada države, što se najbolje vidi iz njegovih riječi: "Da li je naša zemlja još kadra da se održi, da se ne raspadne, odnosno da li je zrela za život ili nije". U trodnevnoj raspravi došli su do izražaja sukobi sudionika, prvenstveno s pozicija centralizacije i decentralizacije. Istaknuti zagovornik jake centralističke države bio je Aleksandar Ranković, koji je otvoreno tražio jedinstvo kakvo je postojalo uoči i za vrije-

me rata, pa sve do nedavno. To je bila aluzija na tadašnja republička vodstva. Kardelj je bio predvoditelj druge struje. On je bio optužen kao glavni krivac za dezintegraciju cijele države. Našavši se pod pritiskom obiju struja Tito nije bio dovoljno čvrst. Želio je osigurati prividni mir. Ta sjednica nije još bila prilika za političke čistke u republikama. Do toga će doći samo četiri godine kasnije smjenom Aleksandra Rankovića s vodećeg položaja u Udbi i s partijskog vrha. Ipak, Tito je svojom podrškom prenošenju saveznog kapitala podržao i reformnu struju decentralizacije.

U drugom, znatno kraćem dijelu knjige, objavljeni su dokumenti nastali nakon održane "Proširene sednice". Objavljen je "Zapisnik sa sednice IK CK SKJ, održane 3. aprila 1962. g. u Beogradu". Na toj su sjednici u osnovi potvrđeni zaključci republičkih rukovodstava, s izuzetkom Slovenije, koja je morala održati novu sjednicu i uskladiti je sa sugestijama CK SKJ zbog navodnoga pokušaja separacije. U knjizi je nadalje objavljeno "Pismo" IK CK SKJ koje je bilo upućeno svim članovima partije. "Pismo" se uglavnom odnosilo na probleme i nedostatke, kao što su ponašanje birokracije, nacionalizam, bogaćenje i sve ostale nepravilnosti, a što se sve odrazilo na čitavo društvo. Samo "Pismo" bilo je obavijeno tajnošću. Sekretari su na sastancima čitali "Pismo", koje je imalo oznaku povjerljivo.

Objavljen je i poznati Titov govor u Splitu od 6. svibnja 1962. u kojemu

on javno razotkriva tajnost "Pisma" i poziva sve komuniste i javnost da se bore protiv nacionalizma, bogaćenja i ostalih nepravilnosti. Taj govor izazvao je euforiju i u "pravim komunistima" potaknuo želju za povratak na staro i politiku "čvrste ruke". Ipak, tendencije ka čvrstom centralizmu nisu ostvarene. U posljednjem dijelu knjige objavljen je "Zapisnik sa sednice IK CK SKJ, održane 18. maja 1962. g. u zgradi Saveznog Izvršnog veća". Na toj je sjednici istaknuta neophodnost provođenja stavova izloženih u "Pismu" i Titovu govoru, kako bi se vratilo povjerenje u Savez komunističke partije. Tada je konačno odlučeno da se objavi sadržaj "Pisma".

Objavljivanje ove dokumentacije pokazuje kako je "proširena sednica" iz ožujka 1962. imala veliko značenje u daljnjim odnosima u SFRJ, ona je bila prethodnica ključnim događajima koji će uslijediti u procesu dezintegracije druge Jugoslavije, a to su Ustav SFRJ iz 1963. i Ustav iz 1974. Premda naslov knjige "Početak kraja SFRJ" možda i nije u potpunosti adekvatan, jer se država ipak održala još trideset godina, svakako je točno da je ta sjednica izazvala dalekosežne posljedice u drugoj Jugoslaviji.

Ana Holjevac-Tuković